

ЧАЛАВЕЧЫ КАПІТАЛ: З'ЕХАЦЬ НЕЛЬГА ЗАСТАЦА. МІГРАЦЫЯ І МІГРАЦЫЙНЫЯ НАСТРОІ БЕЛАРУСАЎ ПРАЗ ПРЫЗМУ САЦЫЯЛОГІІ

Алена Арцёменка, Андрэй Елісееў, Аляксей Пікулік

Рэзюмэ

Дадзенае даследаванне працягвае цыкл работ BISS «Чалавечы капітал як фактар канкурэнтаздольнасці і мадэрнізацыі» і засноўваецца на выніках нацыянальнага апытання (снежань 2012 г. – студзень 2013 г.), замоўцам якога выступіў Беларускі інстытут стратэгічных даследаванняў. На падставе атрыманых намі дадзеных (варта сказаць, што тэма міграцыі была другараднай у апытальніку), а таксама даступных вынікаў іншых даследаванняў грамадскай думкі па тэме міграцыі, BISS прапануе наступныя папярэднія высновы:

- 1)** Вынікі апытання грамадскай думкі не пацвярджаюць меркавання аб тым, што большасць беларусаў хоча пакінуць краіну. 35,6% насельніцтва маюць міграцыйныя настроі ў тым ці іншым выглядзе (на ПМЖ, з мэтай часовай працы ці вучобы), што параўнальна з паказчыкам 2006 г. (30,2%). Для параўнання, у 1998 г. намер з'ехаць за мяжу з той ці іншай мэтай праяўлялі 44,8% насельніцтва. Дадзеная лічба адлюстроўвае распаўсюджанасць так званай пасіўнай формы міграцыйных настрояў, то бок жаданне з'ехаць выказвалася, але канкрэтныя крокі для гэтага не абавязкова рабіліся.
- 2)** Жаданне з'ехаць з краіны на пастаяннае месца жыхарства ў канцы 2012 г. выказала 15,1% насельніцтва, што прыкладна адпавядае гэтаму паказчыку ў больш ранніх апытаннях 1998, 2006 і 2009 гг. (13,5%, 13,5%, 18,8% адпаведна). Такім чынам, калі распаўсюджанасць намераў пакінуць краіну назаўсёды і ўзрасла падчас крызісу 2011 г., то ў канцы 2012 г. паказчык вярнуўся на ўмоўна дакрызісны ўзровень. Беларусь адносіцца да групы краін, у якіх адносна нязначная колькасць грамадзян хоча з'ехаць на ПМЖ (15,1%), разам з Расіяй (20% у 2012 г.)¹, Украінай (15% у 2010 г.)² і Польшчай (11% у 2010 г.). Пры гэтым, больш высокі ўзровень міграцыйных настрояў назіраецца ў такіх краінах, як Вялікабрытанія (33%), Румынія (31%), Мальта (26%) і Літва (23%)³. Верагодна, дадзены разрыў можа тлумачыцца больш высокай мабільнасцю грамадзян Еўрапейскага саюза.
- 3)** У параўнанні з 2009 г. прыкметна знізілася доля тых, хто абгрунтоўвае сваё нежаданне эміграваць гонарам за сваю краіну (з 15,5% да 10,4%). Таксама паменшылася колькасць людзей, якія мяркуюць, што ў Беларусі ім жылося б лепш, чым за мяжой (з 46,7% да 37,7%).
- 4)** Партрэт тыповага беларуса, які меў пастаянны досвед працы за мяжой: разведзены мужчына 30–44 гадоў, з сярэдняй або сярэдняй спецыяльнай адукацыяй, які пражывае ў Мінску ці ў горадзе з колькасцю насельніцтва ад 50 да 100 тысяч жыхароў з Магілёўскай альбо Віцебскай вобласці. Сярод тых, хто жадае пакінуць Беларусь назаўсёды (з'ехаць на ПМЖ) непарапарцыйна шмат людзей з вышэйшай адукацыяй (пераважаюць спецыялісты з эканамічнай адукацыяй) і высокім сацыяльным статусам. Гэта значыць, што калі іх міграцыйныя настроі перарастуць у дзеянні, то Беларусь страціць значны чалавечы капітал.

1 Даследаванне «Левада-Цэнтр» за 2012 г. <http://polit.ru/news/2012/06/08/immigrants/>

2 Даследаванне Інстытута Гэлапа за 2010 г. <http://fakty.ua/15250-15-procentov-grazhdan-ukrainy-hotyat-navsegda-pokinut-rodinu>

3 Інфармацыя пра Вялікабрытанію, Румынію, Мальту, Польшчу і Літву адпаведна <http://sas-origin.onstreammedia.com/origin/gallupinc/GallupSpaces/Production/Cms/POLL/-8dcr0wkqek0we54q-17tq.gif>

- 5) Большасць патэнцыйных мігрантаў, якіх да міграцыі штурхае паляпшэнне матэрыяльнага становішча, гатовыя застацца ў краіне, калі іх сярэднямесячны даход будзе складаць 10 млн. рублёў (65,3% ад тых, хто ўказаў матэрыяльную матывацыю, ці 52,5% ад усіх патэнцыйных мігрантаў). Такім чынам, гэтая сума (прыблізна 1000 еўра) нашмат перавышае ўмоўны памер сацыяльнага кантракту ў 500 даляраў, да якога імкнецца ўрад.
- 6) Беларусы, якія жадаюць эміграваць, прытрымліваюцца больш ліберальных поглядаў, а таксама з высокай доляй верагоднасці з'яўляюцца прыхільнікамі інтэграцыі з Еўрасаюзам. За інтэграцыю з ЕС жадаючыя выехаць на ПМЖ выступаюць у тры разы часцей, чым тыя, хто не жадае з'язджаць з краіны.
- 7) Беларусы, якія мелі досвед працы за мяжой, больш зарабляюць у Беларусі, маюць больш ліберальныя погляды і ўдвая часцей спадзяюцца на сябе ў тым, што тычыцца дабрабыту і працаўладкавання, чым тыя, хто не мае досведу працы за мяжой. Пры гэтым яны па-ранейшаму чакаюць ад дзяржавы забеспячэння медыцынскай дапамогай і адукацыяй.

Уводзіны. Мэты і метадалогія даследавання

«Чалавечы капітал. Міграцыя і міграцыйныя настроі праз прызму сацыялогіі» з'яўляецца чарговай працай у цыкле даследаванняў BISS «Чалавечы капітал як фактар канкурэнтаздольнасці і мадэрнізацыі». Праца грунтуецца на выніках нацыянальнага апытання (снежань 2012 г.)⁴, замоўцам якога выступіў Беларускі інстытут стратэгічных даследаванняў. Варта адзначыць, што нацыянальнае апытанне было ў асноўным арыентаванае на працяг даследаванняў «сацыяльных кантрактаў у Беларусі», чалавечага капіталу і геапалітычных пераваг беларусаў. Разам з тым, у ходзе апытання мы атрымалі і некаторыя дадзеныя па тым, чаму аддаюць перавагу беларусы ў пытаннях міграцыі. Вынікі апытання разам з іншымі, ранейшымі, даследаваннямі ляглі ў аснову дадзенай даследчай працы. Нягледзячы на вышэй пазначаныя аб'ектыўныя абмежаванні (адсутнасць магчымасці надаць шмат увагі праблеме міграцыі ў апытальніку), BISS вырашыў, тым не менш, прадставіць некаторыя высновы ў выглядзе дадзенай дыскусійнай працы.

Дадзеная праца вырашае дзве задачы:

- Аналізуе параметры міграцыйных намераў у беларускім грамадстве.

Для вырашэння гэтай задачы, BISS вылучае наступныя катэгорыі насельніцтва:

- тыя, хто мае намер з'ехаць на ПМЖ;
- тыя, хто гатовы з'ехаць толькі на час працы;
- тыя, хто гатовы з'ехаць толькі на час вучобы;
- тыя, хто не гатовы з'язджаць.

Даследаванне высвятляе параметры вылучаных груп насельніцтва, зыходзячы з сацыяльна-дэмаграфічных характарыстык, арыентацыі на дзяржаву (выбар паміж пакладаннем на дзяржаву / разлікам на сябе), эканамічных каштоўнасцяў і геапалітычных поглядаў.

- Прадстаўляе сацыяльны партрэт працоўных мігрантаў на падставе дадзеных з апытанняў грамадзян, якія мелі ў мінулым досвед працоўнай міграцыі.

Для вырашэння гэтай задачы намі праведзена *параўнальнае апісанне дзвюх груп насельніцтва* ва ўзросце да 40 гадоў (гэта значыць, з высокай доляй верагоднасці яны мелі працоўны досвед не ў савецкія часы, а ў перыяд незалежнасці Беларусі). Прадстаўнікі адной мелі досвед працоўнай міграцыі («пастаяннай, не сезоннай працы за мяжой»), другой – не мелі.

Акрамя таго, мы прасочваем у дынаміцы распаўсюджанасць міграцыйных настройаў беларусаў, абпіраючыся на вынікі шэрагу папярэдніх нацыянальных апытанняў, якія ўтрымлівалі пытанні аб міграцыйных намерах грамадзян, а менавіта:

- апытанні, праведзеныя ў 1998 і ў 2006 гг. Цэнтрам сацыялагічных і палітычных даследаванняў БДУ⁵;
- апытанне 2009 г., праведзенае па замове BISS у межах даследавання сацыяльных кантрактаў;
- рэспубліканскае сацыялагічнае даследаванне 2010 г. пад эгідай Інстытута сацыялогіі НАН Беларусі.

4 Памер выбаркі склаў 1352 рэспандэнты. Выбарка стратыфікаваная, квотная, рэпрэзентатыўная насельніцтву РБ. Апытанне выконвала група кампаній CATIO.

5 Вынікі апытанняў прадстаўленыя ў дысертацыі на суісканне вучонай ступені кандыдата сацыялагічных навук «Міграцыйныя настроі насельніцтва Рэспублікі Беларусь: сацыялагічны аналіз» В. Жакевіча.

Нягледзячы на тое, што фармулёўкі шэрагу пытанняў у кожным з апытанняў трохі адрозніваліся, як і атрыманыя вынікі⁶, мы лічым, што сабраную інфармацыю можна сінтэзаваць і, захоўваючы крытычную асцярожнасць, выкарыстоўваць для «другаснага» аналізу.

Абмовімся і пра метадалагічныя абмежаванні: на жаль, у апытаннях 2009 і 2012 гг. адсутнічаюць пытанні, якія дазваляюць ацаніць распаўсюджанасць актыўнай формы міграцыйных настрояў, а таксама пераважную краіну для іміграцыі. У той жа час, у публікацыі вынікаў апытання 2010 г.⁷ адсутнічаюць паўнаватасныя дадзеныя па памерах пасіўнай формы міграцыйных настрояў.

Пры разглядзе міграцыйных настрояў варта вылучаць дэклараванне жадання выехаць за мяжу (такая форма ўмоўна названая пасіўнай) і падмацаванне жадання канкрэтнымі дзеяннямі (актыўная форма міграцыйных настрояў). Апошняе можа выяўляцца, сярод іншага, у вывучэнні замежнай мовы, збіранні інфармацыі аб пэўнай краіне, наведванні агенцтваў, якія аказваюць паслугі ў сферы міжнароднай міграцыі.

---

6 Так, грунтуючыся на дадзеных апытанняў Незалежнага інстытута сацыяльна-эканамічных і палітычных даследаванняў (НІСЭПД), напрыклад, у 2012 г. многія незалежныя СМІ размяшчаюць публікацыі пра тое, што доля тых, хто жадае пакінуць краіну назаўсёды, складае амаль палову насельніцтва.

7 Артюхин М. И., Пушкевич С. А. Потенциал внешней миграции населения Беларуси: социологический анализ // Доклады Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, 2011, Том 55, №.3, с. 115-118.

1. Дынаміка міграцыйных настрояў. Зарабіць і вярнуцца

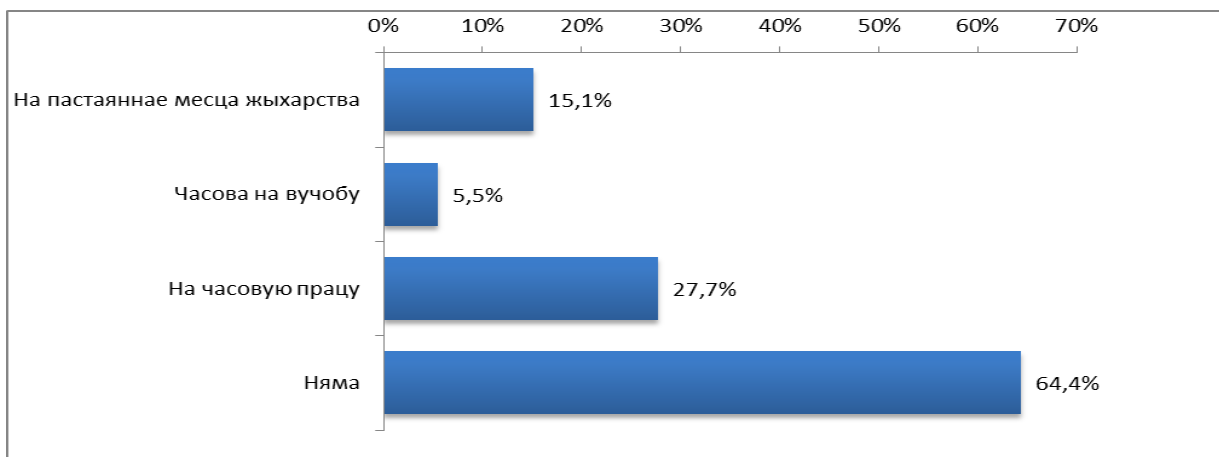
Калі параўноўваць памеры пасіўных⁸ міграцыйных настрояў у 2006, 2009 і 2012 гг., выяўляецца, што значнага росту намераў з'ехаць з Беларусі за мяжу на пастаяннае месца жыхарства не адбылося. Так, жаданне выехаць на ПМЖ выказалі 13,5%, 13,5% і 15,1% насельніцтва ў 2006, 2009 і 2012 гг. адпаведна. У той жа час, паводле дадзеных даследавання 1998 г., для пошуку працы выказалі жаданне выехаць 43,5% насельніцтва, што нашмат перавышае жаданне выехаць на працу, паводле апытанняў 2006, 2009 і 2012 гг. Жаданне з'ехаць за мяжу часова або са зменай ПМЖ у 1998, 2006 і 2012 гг. выказалі 44,8%, 30,2% і 35,6% насельніцтва адпаведна. У апытанні 2009 г., якое праводзілася на замову BISS, прысутнічала пытанне аб намеры пакінуць краіну, аднак у фармулёўцы адказаў на пытанне «Ці хацелі б вы з'ехаць з краіны?» не было дыферэнцыяцыі паміж жаданнем выехаць на ПМЖ і часовай міграцыяй. У выніку, па-першае, невядомая распаўсюджанасць міграцыйных настрояў з мэтай часовай працы ці вучобы за мяжой. Па-другое, магчыма, пры станоўчым адказе на гэта пытанне ў 2009 г. частка рэспандэнтаў мела на ўвазе часовую міграцыю. У такім выпадку дадзеная акалічнасць можа растлумачыць, чаму паказчык распаўсюджанасці жадання пакінуць краіну назаўжды ў 2009 г. (18,8%) перавышае такі ў 2012 г. (15,1%).

На жаль, адсутнасць раздзялення на актыўную форму міграцыйных намераў у апытаннях 2009 і 2012 гг. не дае магчымасці зрабіць параўнанне актыўных формаў міграцыйных настрояў з дадзенымі, атрыманымі ў ходзе апытанняў 1998, 2006 і 2010 гг.

Сукупная распаўсюджанасць пасіўных міграцыйных настрояў з мэтай часовай працы і вучобы ў 2012 г. засталася прыблізна на тым жа ўзроўні, што была ў 2009 г. (33,2% і 32% адпаведна). Пры гэтым назіраецца скарачэнне міграцыйных намераў з мэтай вучобы і павелічэнне паказчыка намеру міграцыі з мэтай часовага працаўладкавання. Аднак дадзенае разыходжанне можа тлумачыцца спецыфікай апытання 2012 г. Так, у 2012 г., адказваючы на пытанне аб мэтах часовай эміграцыі, частка грамадзян, магчыма, мела на ўвазе вучэбную міграцыю ў варыянце адказу «гэта дасць магчымасць павысіць кваліфікацыю, кар'ерны рост» (акрамя адказу «гэта дасць магчымасць атрымаць добрую адукацыю»).

Графік 1.

Велічыні пасіўных формаў міграцыйных настрояў з мэтай з'ехаць на ПМЖ, для часовай працы і вучобы⁹

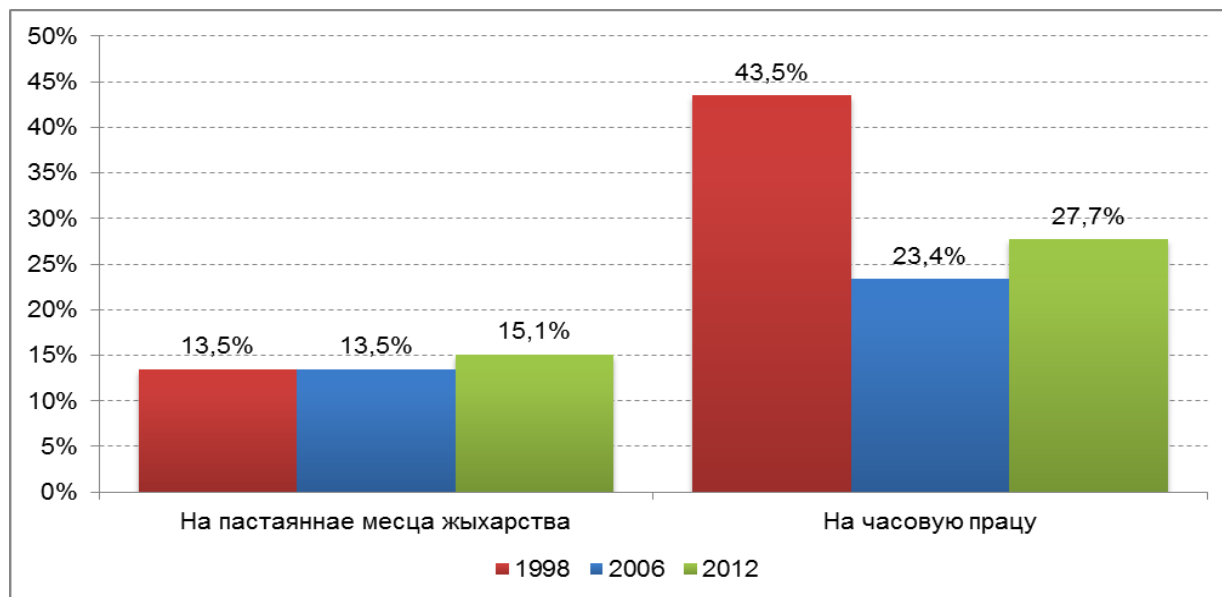

8 Варта абмовіцца, што існуе мноства прычын, з якіх міграцыйныя намеры асоб не становяцца рэальнасцю. Прычым выяўлены міграцыйны настрой часцей рэалізуецца ў выпадку ўнутранай міграцыі, чым знешняй (Gardner, De Jong, Arnold and Carino 1986). Аднак наступныя апытанні пацвярджалі, што выяўленыя намеры ў значнай ступені карэлявалі з рэальнымі вынікамі (see De Jong 2000).

9 Колькасць тых, хто выказаў тую ці іншую форму міграцыйных намераў (ПМЖ, часовая праца, вучоба) не адпавядае той частцы насельніцтва, якая не жадае пакідаць краіну, паколькі катэгорыі насельніцтва з рабочай і вучэбнай формай міграцыйных намераў трохі перасякаюцца з катэгорыяй насельніцтва, якая выказала жаданне з'ехаць на ПМЖ.

Графік 2.

Велічыні пасіўных формаў міграцыйных настрояў з мэтай з'ехаць на ПМЖ і на часовую працу, 1998, 2006 і 2012 гг.

Размеркаванне матывацый і стрымліваючых фактараў для эміграцыі па выніках апытанняў 2009 і 2012 гг. прыблізна аднолькавае. Так, павышэнне матэрыяльнага дабрабыту - відавочна пераважае сярод матываў (79,3% у 2009 г., 80,6% у 2012 г.). Важнай матывацыяй застаецца павелічэнне сацыяльных гарантый і сацыяльнага забеспячэння, хоць ў 2012 г. яго назвалі ў паўтара раза менш людзей, чым у 2009 г. (34,6% і 24,3% адпаведна). Затое магчымасць павысіць кваліфікацыю і паспрыць кар'ернаму росту, наадварот, пазначалі нашмат часцей (21,8% і 35% у 2009 і 2012 гг. адпаведна). Відаць, жадаючы пакінуць краіну за апошнія гады сталі ў цэлым больш разлічваць на сябе.

Графік 3.

Асноўныя матывацыі выехаць з краіны на ПМЖ, 2009 і 2012 гг.

Пытанне: «Калі Вы хацелі з'ехаць з краіны, то з якіх прычынаў?»

Графік 4.

Размеркаванне асноўных прычын адсутнасці жадання пакідаць краіну ў 2009 і 2012 гг.

Пытанне: «Калі Вы не хочаце з'язджаць з краіны, то з якіх прычынаў?»

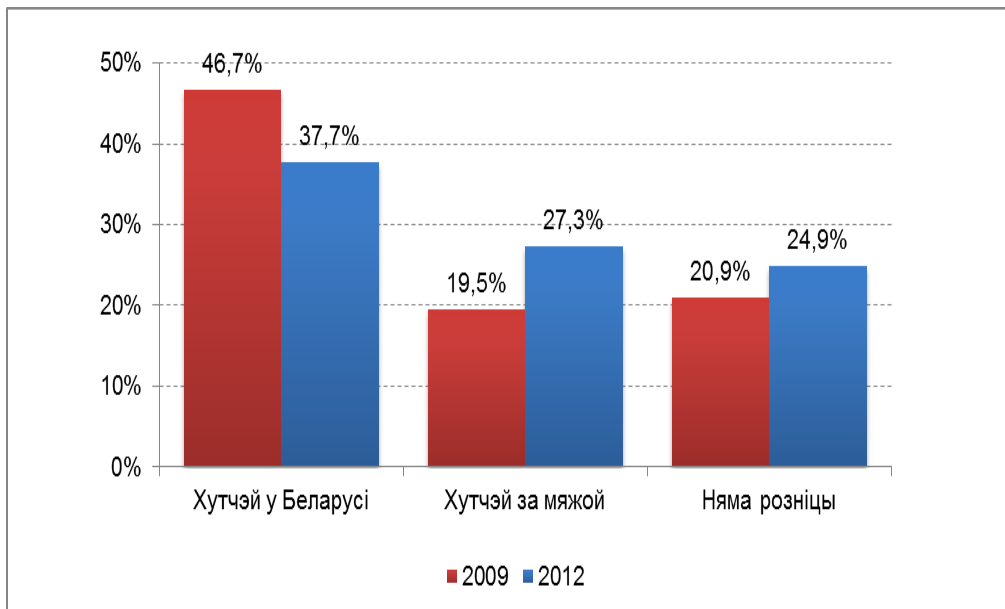

Паводле дадзеных па 2009 і 2012 гг., у цэлым захаваліся асноўныя прычыны негатыўнасці ехаць за мяжу: нежаданне развітвацца з сябрамі, блізкімі і роднымі (58,3% і 59,9% рэспандэнтаў, якія не жадаюць з'язджаць з краіны, адпаведна) і нявызначанасць, звязаная з пераездам у новую краіну (22,1% і 17,9% адпаведна). Колькасць людзей, якія абгрунтавалі сваё

нежаданне ехаць тым, што «ў маёй краіне мяне ўсё задавальняе», засталася прыкладна на тым жа ўзроўні (28,5% і 28,4%). Пры гэтым прыкметна зменшылася частка тых, хто абгрунтоўвае сваё нежаданне эміграваць гонарам за сваю краіну (з 15,5% да 10,4%).

Графік 5.

Размеркаванне адказаў на пытанне «На вашу думку, дзе лепш жывецца такім людзям, як Вы – у Беларусі ці за мяжой?» у 2009 і 2012 гг.

Пры гэтым, у параўнанні з 2009 г., прыкметна зменшылася колькасць людзей, якія мяркуюць, што ў Беларусі лепш, чым за мяжой, жывецца такім людзям, як яны самі (з 46,7% да 37,7%). Разам з тым, перамеркаванне ў большай ступені адбылося за кошт павелічэння катэгорыі насельніцтва, якая мяркуе, што ва ўзроўні жыцця за мяжой і ў Беларусі няма розніцы (з 19,5% да 27,3%), чым за кошт тых, хто лічыць, што за мяжой жывецца лепш (24,9% з 20,9%).

Усё ж, як вынікае з апытання 2012 г., істотная частка насельніцтва (65% адказалі, што лепш жывецца «хутчэй у Беларусі» альбо «няма розніцы») не лічыць, што людзям з падобнай кваліфікацыяй і сацыяльным статусам за мяжой жывецца лепш. Гэта пры тым, што, паводле вынікаў апытання НІСЭПД за снежань 2012 г., толькі 33,5% апытаных казалі, што «стан рэчаў у нашай краіне развіваецца ў правільным кірунку», і ўсяго 23% рэспандэнтаў казалі, што ў наступныя гады сацыяльна-эканамічнае становішча ў Беларусі палепшыцца¹⁰.

Гэта можа тлумачыцца дзвюма прычынамі альбо іх камбінацыяй. Па-першае, дэфіцыт інфармацыі пра тое, што адбываецца ў краіне і за мяжой, сярод даволі вялікай часткі насельніцтва. Чым старэйшая катэгорыя насельніцтва і чым ніжэйшы ўзровень адукацыі, тым радзей яе прадстаўнікі мяркуюць, што за мяжой жывецца лепш. Нягледзячы на даволі высокае пранікненне інтэрнэту, уладам, па ўсёй верагоднасці, удаецца падтрымліваць уражанне, што сацыяльна-эканамічная сітуацыя ў Беларусі цалкам супастаўная і не горшая, чым у іншых краінах. Па-другое, магчыма, большасць рэспандэнтаў лічыць нерэалістычным параўноўваць свае амбіцыі па якасці жыцця з «заходнімі краінамі» і атаясамлівае «замежжа» галоўным чынам з тэрыторыяй СССР, гэта значыць фактычна параўноўваючы свае ўяўленні аб узроўні жыцця ў Беларусі з суседнімі Украінай і Расіяй. Так ці інакш, гэтыя дадзеныя ў некаторай ступені паказваюць на парадокс: нізкі ўзровень даверу да ўладаў пры ўмеранай незадаволенасці імі ж (паводле дадзеных апытання НІСЭПД у снежні 2012 г., узровень даверу да прэзідэнта склаў 39,1%, да ўраду – 35%¹¹).

Тым не менш, на канкрэтна пастаўленае пытанне аб тым, які ўзровень даходаў неабходны для адмовы ад міграцыі тым, хто назваў фактарам міграцыі паляпшэнне матэрыяльнага становішча, людзі даюць канкрэтны адказ (не здолелі адказаць толькі 0,6%). Часцей за ўсё гаворка ідзе аб 8 млн. руб. (15,8%), 10 млн. руб. (24%) або суме, большай за 12 млн. руб. (21,5%). Сярэдняе значэнне, такім чынам, можа прыкладна складаць 10 млн. руб. Можна казаць пра тое, што пры дасягненні такога ўзроўню даходаў (зразумела, улічваючы, што памеры выдаткаў пры гэтым не павялічацца) 65,3% патэнцыйных мігрантаў, якія назвалі гэты фактар (а такіх 80,6% сярод мігрантаў у цэлым), гатовыя застацца ў краіне.

10 Гл. падрабязней: Тренды застылі: прогноз развіцця агульнага меркавання на 2013 г. BISS's Polling Memo, http://belinstitute.eu/images/doc-pdf/BISS_PM05_2013ru.pdf

11 Там жа.

2. Каго мы можам страціць

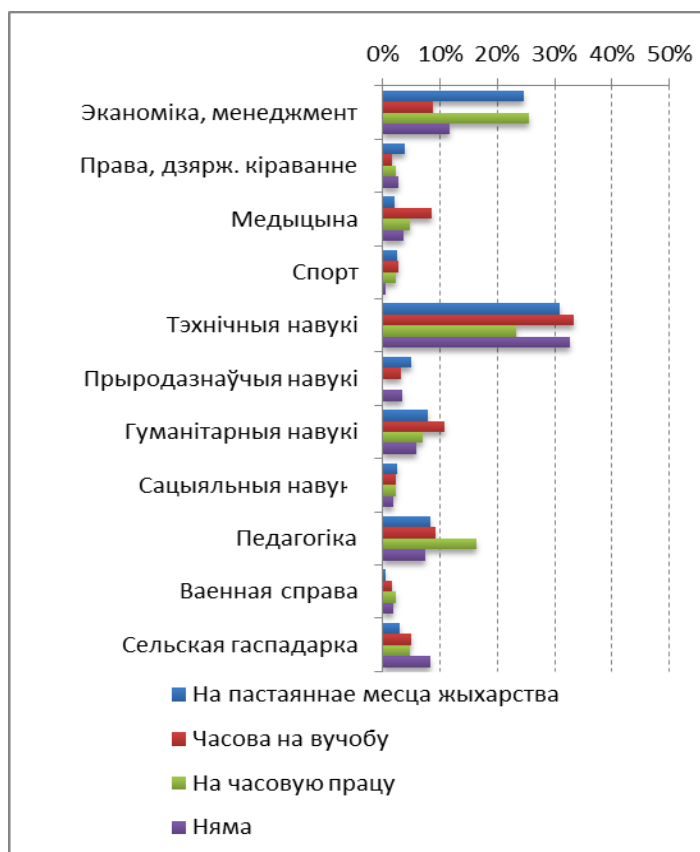
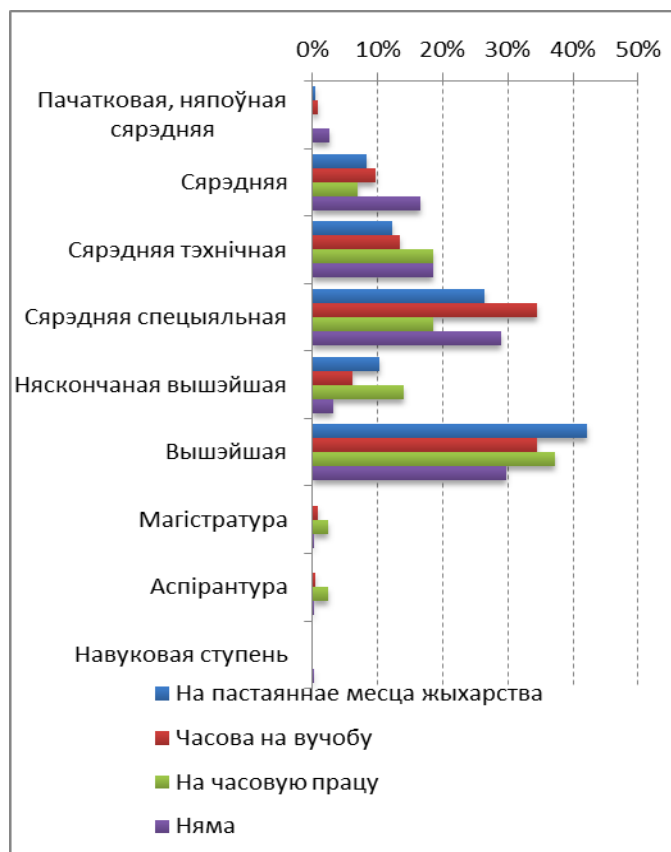
Сацыяльны партрэт патэнцыйных мігрантаў прадстаўляе асаблівую цікавасць таму, што рэалізацыя міграцыйных намераў паўплывае на якасць чалавечага капіталу ў Беларусі. Менавіта таму цікавыя кваліфікацыя, узровень адукацыі і даходаў вылучаных груп. Акрамя таго, міграцыя з'яўляецца адной з важных стратэгіяў выхаду са складанай сітуацыі, якая можа паўстаць у выніку чарговага крызісу, паглыблення інтэграцыйных праектаў (напрыклад, вялікая прывабнасць расійскага рынку працы з 2015 г.) або ў сітуацыі ліберальных рэформаў. У такім выпадку магчымы рэзкі рост міграцыйных настрояў і больш хуткі пераход іх з пасіўнай у актыўную форму. Тады міграцыя стане яшчэ больш адчувальнай для беларускай эканомікі і, вывучаючы партрэт патэнцыйных мігрантаў, **мы атрымаем магчымасць ацаніць і патэнцыйныя рызыкі.**

Як вынікае з апытання, міграцыйныя настроі сярод мужчын і жанчын развітыя прыблізна ў аднолькавай меры. Пры гэтым катэгорыі насельніцтва, якія хочуць з'ехаць на ПМЖ і аддаюць перавагу часовай міграцыі, істотна адрозніваюцца.

Сярод тых, хто выказвае жаданне пакінуць краіну, пераважаюць людзі з эканамічнай адукацыяй (24,5% пры іх долі ў 13,5% у насельніцтве) і вышэйшай адукацыяй у цэлым (42,2%), а таксама больш актыўных карыстальнікаў інтэрнэтам (65,7% актыўных карыстальнікаў пры іх колькасці, роўнай 36,0% па ўсім насельніцтве). Апошняя акалічнасць шмат у чым тлумачыцца ўзроставай пераменнай – міграцыйныя настроі пераважаюць у групе насельніцтва ва ўзросце 18–29 гадоў, якія актыўна карыстаюцца інтэрнэтам. У той час як сярод насельніцтва ўзроставага групы 18–29 гадоў складае 24,3%, толькі 13,7% маладых людзей не хочуць з'ехаць з краіны з якой бы там ні было мэтай (ПМЖ, часова праца, вучоба).

Графік 6.

Размеркаванне адказаў на пытанні «Пазначце ўзровень Вашай адукацыі» і «У якой сферы Вы атрымалі адукацыю?»

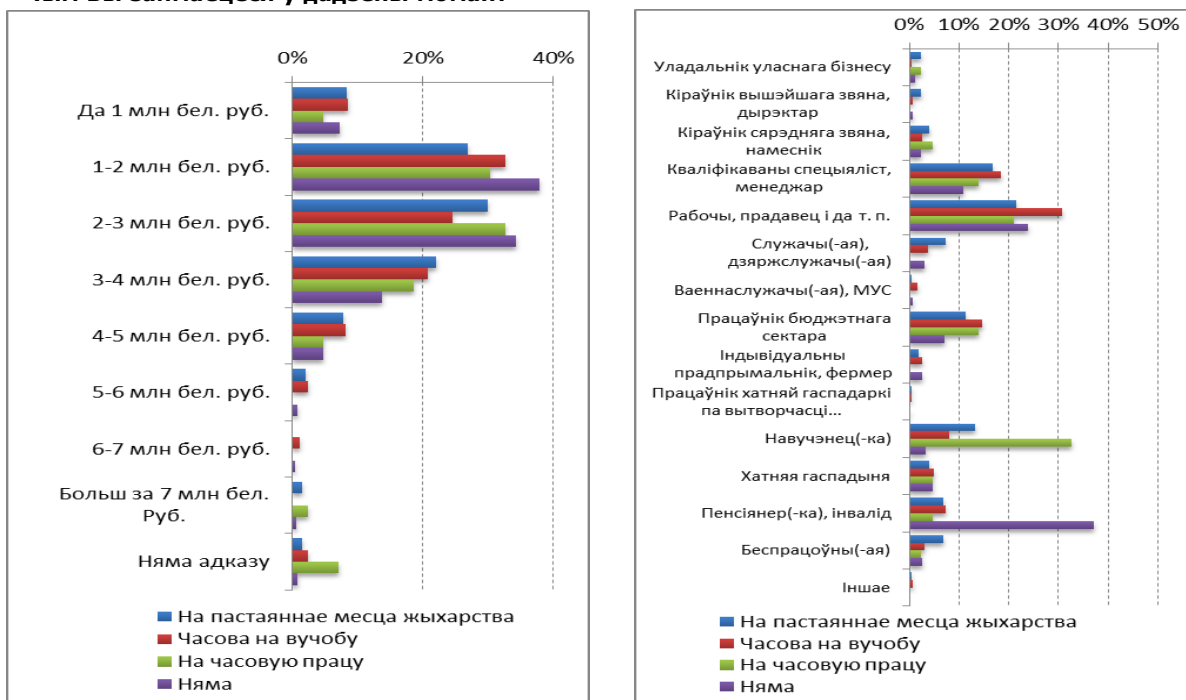

Прымаючы пад увагу, што ў катэгорыі асоб, якія выказваюць жаданне пакінуць краіну назаўсёды, вылучаюцца грамадзяне з эканамічнай адукацыяй і даволі вялікая частка асоб з высокім сацыяльным статусам (бізнес, кіраўніцтва, дзяржслужбоўцы), можна сцвярджаць аб неспрыяльнай тэндэнцыі. У выпадку рэалізацыі прадстаўнікамі такіх катэгорый насельніцтва сваіх міграцыйных настрояў, краіну пакінуць грамадзяне з больш якаснай адукацыяй і больш высокім сацыяльным становішчам.

Інакш кажучы, недавер да эканамічнай сістэмы краіны ў доўгатэрміновай перспектыве (што выяўляецца ў жаданні з'ехаць менавіта назаўжды, а не часова) альбо адсутнасць веры ў здольнасць уладаў да рэформаў адчуваюць людзі з даволі высокім узроўнем ведаў аб аб'ектыўным стане эканомікі і асновах палітычнай сістэмы краіны. Гэта выглядае своеасаблівым адлюстраваннем ступені даверу прагрэсіўнай часткі грамадства да эканамічнага прагрэсу ў Беларусі. **Высокая распаўсюджанасць міграцыйных настрояў з мэтай пераезду на пастаяннае месца жыхарства сярод насельніцтва з высокім узроўнем адукацыі і практычнага досведу ўяўляецца крытычна небяспечнай для будучыні краіны, паколькі такія людзі валодаюць асабліва каштоўным чалавечым капіталам, карысным для будучай мадэрнізацыі Беларусі.**

Апытанне таксама выявіла, што сярод тых, хто жадае пакінуць Беларусь назаўсёды непарарычна вялікая доля грамадзян з прыбыткам 3,4 млн. руб. на члена сям'і (22,1%, пры агульнай долі групы такіх грамадзян у насельніцтве краіны 16,5%). У той жа час, часоваму выезду за мяжу аддае перавагу ўмоўна высокадаходная група насельніцтва з прыбыткам ад 4 да 7 млн. руб. на члена сям'і (11,4% пры тым, што яна складае 7,4% сярод насельніцтва ў цэлым). Магчыма, менавіта ў катэгорыі аплаты 3,4 млн руб. засяродзіліся работнікі, якія ўспрымаюць сітуацыю з аплатай працы як несправядлівую. Гэта значыць, мара аб 500 далярах на месяц, верагодна, падвергнулася значнай інфляцыі. Так, у сувязі з асаблівасцю эканамічнай палітыкі ўладаў, беларускі рынак працы ў нязначнай ступені дыферэнцыюе аплату працы ў залежнасці ад кваліфікацыі і ўменняў працаўнікоў. Гэта стымулюе эміграцыю высокакваліфікаваных кадраў з Беларусі.

Графік 7.
Размеркаванне адказаў на пытанні «Пазначце ўзровень даходу на аднаго члена сям'і» і «Чым Вы займаецеся ў дадзены момант»

Жаданне з'ехаць на ПМЖ больш ярка выяўленае ў жыхароў буйных гарадоў (насельніцтва большае за 100 тыс., але не абласныя гарады), а міграцыйныя настроі з мэтай часовай працы ці вучобы больш распаўсюджаныя сярод жыхароў Мінска. Верагодна, абласныя гарады даюць больш магчымасцяў працаўладкавання, чым малыя гарады, у той жа час, у сельскай мясцовасці міграцыйныя настроі традыцыйна распаўсюджаныя ў малой ступені.

Нарэшце, жаданне з'ехаць на часовую працу за мяжу пераважае сярод працоўных спецыяльнасцяў (рабочы, прадавец, работнік бюджэтнага сектара). Сярод уладальнікаў гэтага тыпу міграцыйных настрояў высокая доля асоб, якія маюць адукацыю ў гуманітарнай сферы і сферы мастацтва (10% пры 7% сярод насельніцтва ў цэлым). Што тычыцца тых, хто жадае з'ехаць з навучальнымі мэтамі, то тут большая, чым у іншых групах, доля людзей з адукацыяй у сферы эканомікі, менеджменту, педагогікі.

3. Сувязь міграцыйных настрояў з сацыяльна-эканамічнымі і геапалітычнымі поглядамі.

Спадзявацца на сябе, але «карыстацца» дзяржавай

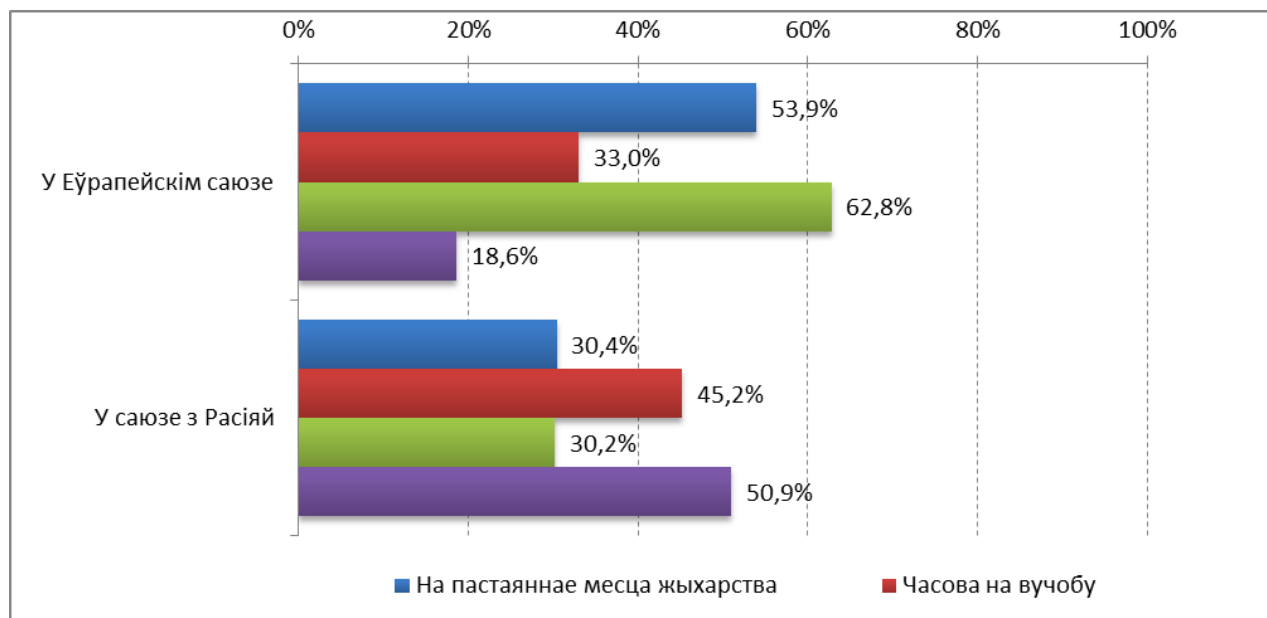
Вынікі апытання сведчаць, што насельніцтва, якое мае міграцыйныя намеры, прытрымліваецца больш ліберальных эканамічных поглядаў і больш схільнае прыстасоўвацца да ўмоў канкурэнтнага рынку працы. У той жа час, міграцыйныя настроі не распаўсюджаныя сярод тых, хто спадзяецца на дзяржаву. Выявілася, што схільнае да міграцыі насельніцтва відавочна аддае перавагу вялікаму заробку перад гарантаванай працай, не задаволена бясплатным медабслугоўваннем сярэдняга ўзросту, не згоднае з практыкай прымусовага размеркавання выпускнікоў ВНУ, аддае перавагу працы на прыватнай фірме, а не на дзяржпрадпрыемстве, і больш лаяльна ставяцца да замежнай прыватызацыі прадпрыемстваў.

Сярод тых, хто выказаў жаданне з'ехаць з краіны на ПМЖ, нашмат меншая (у тры разы) доля тых, хто ацаніў перспектывы свайго працаўладкавання як «добрая», чым сярод іншых катэгорый насельніцтва. Пры гэтым жадаючыя паехаць на часовую працу або на вучобу давалі станоўчую ацэнку не нашмат радзей, чым тыя, хто не жадае пакідаць краіну з якой бы ні было мэтай.

Звяртае на сябе ўвагу і відавочнае разыходжанне ў геапалітычных поглядах розных катэгорый насельніцтва ў залежнасці ад міграцыйных настрояў. Так, сярод тых, хто жадае з'ехаць на ПМЖ і з мэтай вучобы, больш прыхільнікаў інтэграцыі Беларусі з Еўрапейскім саюзам, чым у сярэднім па насельніцтве, і нашмат больш, чым сярод тых, хто не жадае з'язджаць з краіны (53,9%, 28,1% і 18,6%, адпаведна). Затое тыя, хто не плануе з'язджаць з краіны, са значна большай верагоднасцю, чым іншыя катэгорыі насельніцтва, падтрымліваюць інтэграцыю з Расіяй.

Графік 8.

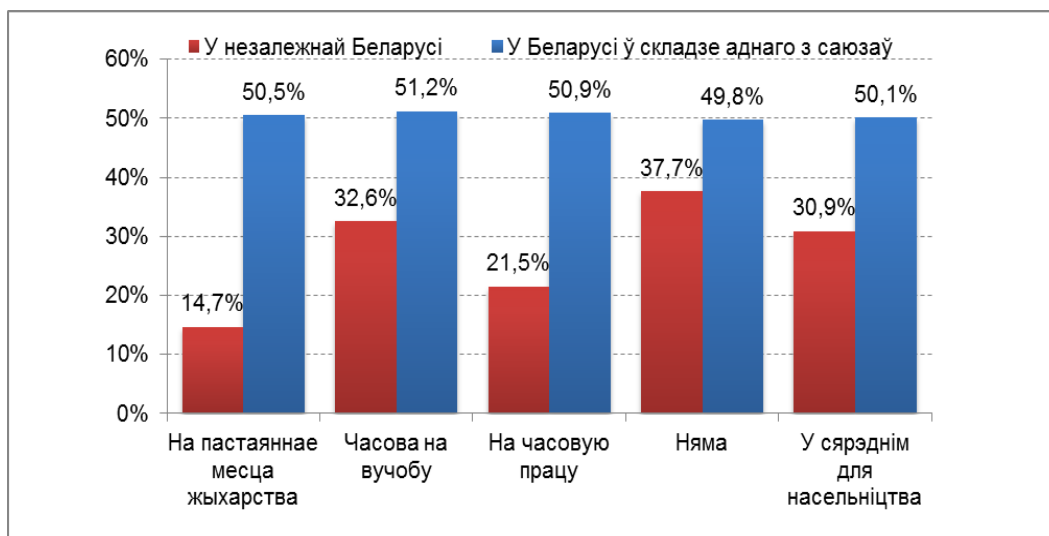
Геапалітычныя погляды катэгорый насельніцтва, якія аддаюць перавагу розным падыходам да пытанняў міграцыі. Пытанне: «На Ваш погляд, у якім саюзе дзяржаў было б лепш жыць народу Беларусі: у Еўрапейскім саюзе або ў саюзе з Расіяй?»¹²

12 Да ўмоўнай катэгорыі тых, хто аддае перавагу праеўрапейскай інтэграцыі ў дадзеным выпадку адносяцца тыя, хто адказаў альбо «Безумоўна, у Еўрапейскім саюзе», альбо «Хутчэй у Еўрапейскім саюзе». Адпаведна, адказы, якія паказваюць на ўмоўную прарасійскасць, – «Безумоўна, у саюзе з Расіяй» альбо «Хутчэй у саюзе з Расіяй». Заўвага: катэгорыі насельніцтва, якія выказалі жаданне з'ехаць на час для працы або вучобы за мяжу ў некаторай ступені перасякаюцца з катэгорыяй насельніцтва, якая жадае з'ехаць на ПМЖ, гэта значыць, частка людзей адказала, што жадае з'ехаць або на ПМЖ, або з мэтай часовай працы / вучобы.

Графік 9.

Геапалітычныя погляды катэгорый насельніцтва, якія аддаюць перавагу розным падыходам да пытанняў міграцыі. Пытанне: «Дзе б Вы жадалі жыць?»¹³

У той жа час, сярод грамадзян, якія не праяўляюць міграцыйных намераў, больш развітыя антыінтэграцыйныя настроі ў адносінах да ўсякіх саюзаў. Так, 37,7% людзей з такой катэгорыі жадалі б жыць у «незалежнай Беларусі»¹⁴, у той час як сярод тых, хто жадае з'ехаць з краіны назаўсёды – такіх толькі 14,7%.

Трохі супярэчліва пры гэтым выглядае тая акалічнасць, што становіцца стаўленне да стварэння Еўразійскага саюза прыкладна ў роўнай меры развіта сярод розных катэгорый насельніцтва з пункту гледжання міграцыйных намераў. Верагодна, гэта тлумачыцца адносна небагатымі ведамі пра сутнасць Еўразійскага саюза, а таксама ўспрыманнем фразы пра саюз з Расіяй не з пункту гледжання інтэграцыйных утварэнняў накшталт Адзінай эканамічнай прасторы, а з пункту гледжання нашмат больш блізкага саюза.

13 Заўвага: катэгорыі насельніцтва, якія выказалі жаданне з'ехаць на час працы або вучобы за мяжу ў некаторай ступені перасякаюцца з катэгорыяй насельніцтва, якая жадае з'ехаць на ПМЖ, гэта значыць, частка людзей адказалі, што жадаюць з'ехаць або на ПМЖ, або з мэтай часовай працы / вучобы.

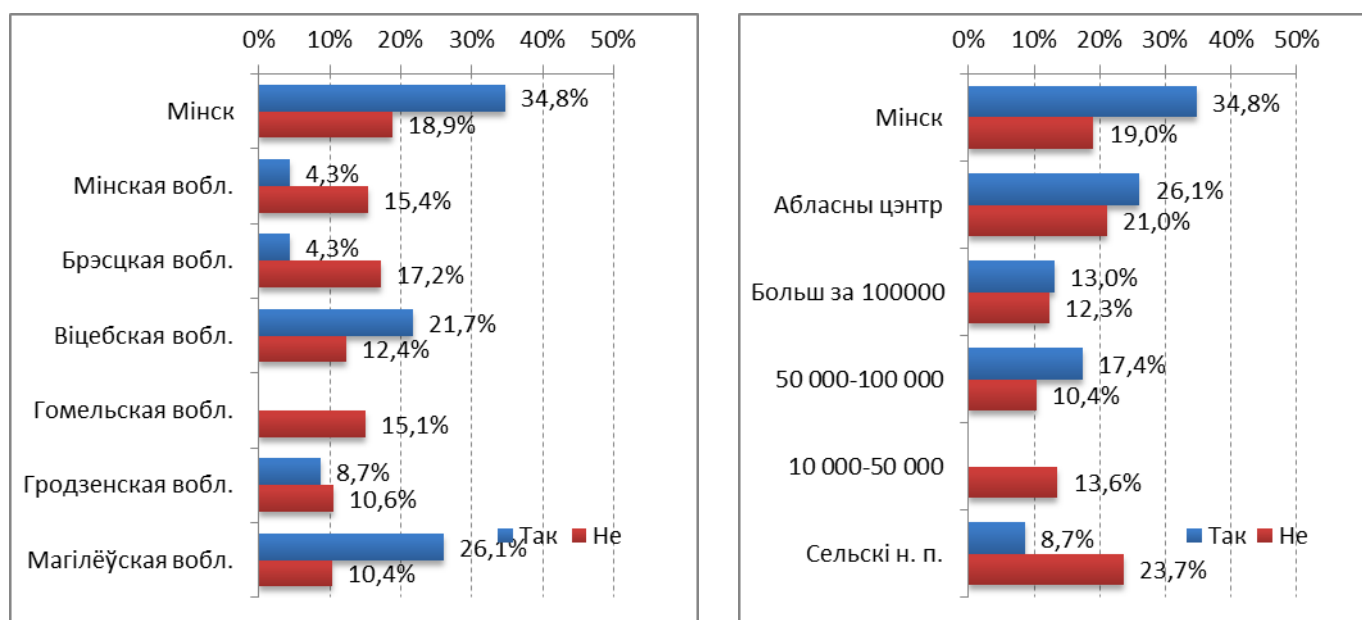
14 Адказ на пытанне «Вы б аддалі перавагу жыць...» з варыянтамі адказаў «У Еўрасаюзе», «У саюзе з Расіяй», «У саюзе з Расіяй і ЕС адначасова», «У незалежнай Беларусі», «НВ / ЦА».

4. Сацыяльны партрэт працоўнага мігранта

З пункту гледжання геаграфічнага фактару, звяртае на сябе ўвагу тое, што досвед сталай працы за мяжой часцей мелі жыхары Мінска, Магілёўскай і Віцебскай абласцей, у той час як насельніцтва Мінскай і Брэсцкай абласцей – радзей за іншых. Відаць, гэта часткова тлумачыцца суседствам Магілёўскай і Віцебскай абласцей з Расіяй, працоўная міграцыя ў якую аблегчана шэрагам фактараў: транспартная даступнасць, адсутнасць моўнага бар'ера, раўнапраўе з расіянамі на расійскім рынку працы. Геаграфічная блізкасць суседніх абласцей спрыяе выбару на карысць працоўнай міграцыі ў Расію. Акрамя гэтага, верагодна, адбываюцца асаблівасці эканамічнага становішча рэгіёнаў. Так, у Віцебскай вобласці адзін з самых нізкіх узроўняў заробку па рэспубліцы, у Магілёўскай вобласці, акрамя Бабруйска, няма ні аднаго горада з насельніцтвам звыш 100 тыс. чалавек з адносна развітай прамысловасцю.

Графік 10.

Размеркаванне адказаў на пытанне «Ці быў у Вас досвед пастаяннай, не сезоннай працы за мяжой?»
Па месцы жыхарства

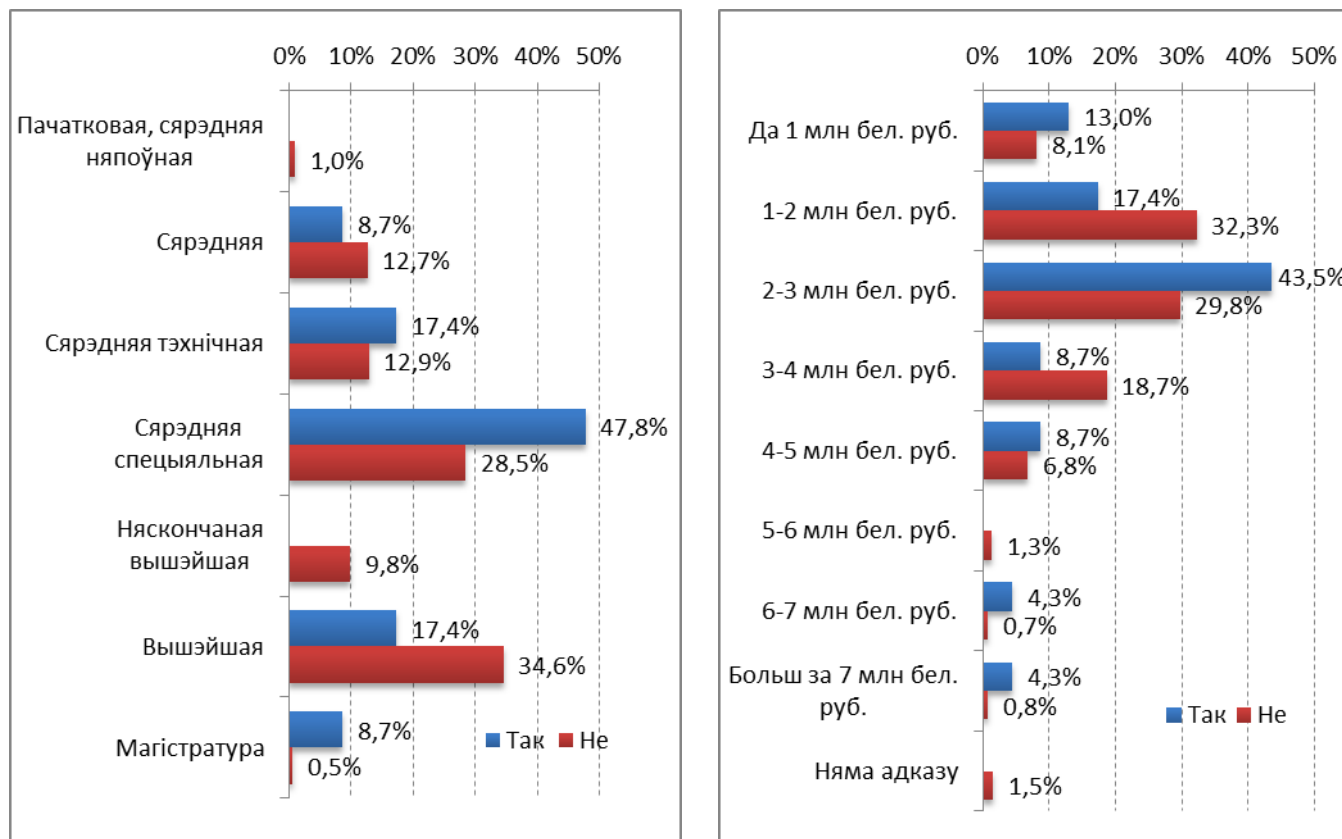

Працоўныя мігранты непрапарцыйна часцей з'яўляюцца жыхарамі сталіцы і гарадоў з колькасцю насельніцтва 50–100 тыс. чалавек, у той час як доля мігрантаў сярод жыхароў сельскай мясцовасці непрапарцыйна ніжэйшая. Сярод грамадзян з досведам працы за мяжой мужчын удвая больш, чым жанчын. Ва ўзроставай катэгорыі колькасць асобаў 30–44 гадоў трохі пераважае над колькасцю чалавек ва ўзросце 18–29 гадоў. Доля разведзеных грамадзян сярод працоўных мігрантаў непрапарцыйна вышэйшая за іх колькасць у цэлым па насельніцтве. Магчыма, працоўная міграцыя спрыяе разбурэнню сямейных сувязяў. Зрэшты, магчыма, разведзеным асобам аб'ектыўна прасцей перайсці ў катэгорыю працоўных мігрантаў.

Уладальнікі прафесійна-тэхнічнай і сярэдняй спецыяльнай адукацыі (17,4% і 47,8% адпаведна) пераважаюць сярод тых, хто меў досвед сталай працы за мяжой (з вышэйшай адукацыяй – 17,4% пры агульнай долі 34%). Гэта пацвярджае вынікі больш ранніх даследаванняў: працоўныя мігранты ў Расію (якая прымае найбольш мігрантаў з Беларусі) маюць узровень адукацыі **ніжэйшы, чым у сярэднім па краіне.**

Графік 11.

Размеркаванне адказаў на пытанне «Ці быў у Вас досвед пастаяннай, не сезоннай працы за мяжой?»
Па адукацыі, узроўні даходаў на аднаго члена сям'і

Характэрна, што асобы з прыбыткам, меншым за 2 млн. руб. на члена сям'і, менш верагодна мелі досвед працоўнай міграцыі. У той жа час, з большай верагоднасцю досвед працоўнай міграцыі быў у грамадзян з прыбыткам 2–3 млн. руб. Відаць, гэта наступства згаданай вышэй асаблівасці, пры якой жыхары сельскай мясцовасці з больш нізкімі заробкамі менш мабільныя, у той час як у працоўную міграцыю часцей падаюцца жыхары гарадоў з колькасцю насельніцтва 50–100 тыс. чалавек, узровень сярэдніх заробкаў у якіх, верагодна, часта забяспечвае даход велічыняй 2–3 млн. руб. на члена сям'і.

Таксама непрапарцыйна вялікую долю сярод людзей з працоўным досведам за мяжой складаюць асобы з сярэднемесячным прыбыткам больш за 6 млн. руб. на члена сям'і. Гэта можа сведчыць пра пазітыўны ўплыў працоўнага досведу за мяжой на якасць чалавечага капіталу. У той час як сярод тых, хто меў пастаянны досвед працы за мяжой, такіх 8,6%, іх доля ў агульным насельніцтве складае ўсяго 1,8%.

Тыя, хто меў досвед працы за мяжой, больш спадзяюцца на сябе, чым на дзяржаву, у пытаннях дабрабыту (43,1%) і занятасці (41,2%). У той жа час, устаноўкі наконт сацыяльнага забеспячэння (адукацыя, здароўе) такія ж, як у насельніцтва ў цэлым: спадзяваюцца на дзяржаву. Тыя, хто меў досвед працы за мяжой, прытрымліваюцца больш ліберальных поглядаў на працаўладкаванне, размеркаванне выпускнікоў і форму ўласнасці прадпрыемстваў, але ў такой жа ступені, як насельніцтва ў цэлым, дзеляцца на дзве групы: тыя, хто аддае перавагу вялікаму заробку, і тыя, хто аддае перавагу гарантаванай працы.

Людзі, якія мелі досвед працоўнай міграцыі, маюць відавочна больш выяўленыя ліберальныя погляды. Аднак па атрыманых дадзеных цяжка судзіць, развіліся такія погляды ў выніку міграцыі альбо ў працоўныя мігранты часцей падаюцца людзі, якія прытрымліваюцца больш ліберальных поглядаў. Нагадаем, як мы высветлілі, грамадзяне, якія маюць міграцыйныя намеры, прытрымліваюцца больш ліберальных поглядаў. Разам з тым, маецца даволі выразная і адметная

рэгіянальная структура паходжання грамадзян, якія вярнуліся з працоўнай міграцыі. Гэта можа ўказваць на істотную ролю аб'ектыўных фактараў і дазваляе выказаць здагадку, што ліберальныя ўстаноўкі сталі вынікам працоўнай міграцыі, да якой людзі звярталіся з аб'ектыўных прычынаў. Першапрычыны для міграцыі, якія абумоўліваюць такое рэгіянальнае адрозненне, а таксама прырода ліберальных устаноўак могуць стаць аб'ектам далейшага даследавання з фокусам на працоўных мігрантаў і людзей, якія мелі адпаведны досвед.

Заклучэнне

Дынаміка пасіўнай формы міграцыйных настрояў беларусаў з мэтай выезду на пастаяннае месца жыхарства была мінімальнай і дасягнула дакрызіснага перыяду (у той жа час, гэтыя настроі маглі змяніцца падчас крызісу 2011 г.). Пры тым, што беларусы хочуць выехаць за мяжу хутчэй для часовай працы, а не для вучобы, матывацыя павышэння дабрабыту з'яўляецца ключавой.

Партрэт тыповага беларуса, які мае пастаянны досвед працы за мяжой, наступны: разведзены мужчына 30–44 гадоў, з сярэдняй або сярэдняй спецыяльнай адукацыяй, які пражывае ў горадзе колькасцю насельніцтва ад 50 да 100 тысяч жыхароў, з Мінска, Магілёўскай або Віцебскай вобласці.

Беларусы, якія валодаюць досведам працы за мяжой, больш зарабляюць у Беларусі, маюць больш ліберальныя погляды і ў два разы часцей спадзяюцца на сябе ў тым, што тычыцца дабрабыту і працаўладкавання, чым тыя, хто не валодае досведам працы за мяжой. Пры гэтым, па ўсёй верагоднасці, яны па-ранейшаму чакаюць ад дзяржавы забеспячэння медыцынскай дапамогай і адукацыяй. Гэта значыць, мы маем справу з цікавым парадоксам пошуку выгады: валодаць выбарчымі навыкамі, адэкватнымі рынкавай сістэме, пры гэтым жадаць карыстацца нярынкавымі элементамі з боку дзяржавы. Інакш кажучы, верагодна, мы маем справу з адмысловай мадэллю рацыянальнасці: зарабляць у рынкавай эканоміцы, каб вярнуўшыся, атрымліваць перавагі ад таннага жыцця ў сацыяльна-арыентаванай мадэлі і, такім чынам, не жадаць змянення сітуацыі.

Пры гэтым мы можам казаць толькі пра карэляцыю, але без накіравання сувязі паміж пераменнымі: мы не сцвярджаем, што досвед працы за мяжой робіць погляды беларусаў больш ліберальнымі, верагодна і адваротнае – наяўнасць ліберальных поглядаў робіць досвед працы за мяжой больш верагодным.

Звяртае на сябе ўвагу і відавочнае разыходжанне ў геапалітычных поглядах розных катэгорый насельніцтва ў залежнасці ад міграцыйных настрояў. Так, сярод тых, хто жадае з'ехаць на ПМЖ і з мэтай вучобы, больш прыхільнікаў інтэграцыі Беларусі з Еўрапейскім саюзам, чым у сярэднім па насельніцтве, і нашмат больш, чым сярод тых, хто не жадае з'ехаць з краіны (53,9%, 28,1% і 18,6% адпаведна). Затое тыя, хто не плануе з'язджаць з краіны з якой бы то ні было мэтай, са значна большай верагоднасцю, чым іншыя катэгорыі насельніцтва, падтрымліваюць інтэграцыю з Расіяй.

Большасць патэнцыйных эмігрантаў, г. зн. тых, хто хацеў бы з'ехаць на ПМЖ, – добра адукаваныя людзі (з вялікай верагоднасцю валодаюць эканамічнай адукацыяй), з высокім сацыяльным статусам і актыўныя карыстальнікі інтэрнэту. Дадзеныя лічбы сведчаць аб агульным недаверы да сістэмы з боку тых, хто ў стане даволі кампетэнтна судзіць пра яе саму і яе перспектывы; лічбы сведчаць таксама пра тое, што калі міграцыйныя настроі вышэй пазначанай катэгорыі перарастуць у дзеянні, то Беларусь страціць мігрантаў з высокім узроўнем чалавечага капіталу.

Літаратура

1. Артюхин М. И., Пушкевич С. А. Потенциал внешней миграции населения Беларуси: социологический анализ // Доклады Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, 2011, Том 55, №.3, с. 115-118.
2. Жакевич В. Миграционные настроения населения Республики Беларусь: социологический анализ. Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук. Минск-2009.
3. Gardner, R., G.DeJong, F.Arnold, B.Carino (1986) 'The Best-Laid Schemes: an Analysis of the Discrepancies Between Migration Intentions and Behaviour', Population and Environment. 8: 63-77.
4. DeJong, G. (2000) 'Expectations, Gender and Norms in Migration Decision-Making', Population Studies 54: 307-319.
5. Тренды застыли: прогноз развития общественного мнения на 2013 г. BISS's Polling Memo, http://belinstitute.eu/images/doc-pdf/BISS_PM05_2013ru.pdf